
***Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність***

УДК 343.14

DOI 10.33244/2617-4154.4(13).2023.141-147

О. А. Калганова,*канд. юрид. наук, доцент**e-mail: olenakalhanova@gmail.com,***ORCID ID 0000-0001-7933-7498;****Є. В. Котух,***д-р держ. упр., канд. тех. наук, доцент,**Державний податковий університет**e-mail: yevgenkotukh@gmail.com,***ORCID ID 0000-0003-4997-620X**

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ
У КІБЕРПРОСТОРІ**

У статті досліджено особливості залучення спеціаліста під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених у кіберпросторі. Проаналізовано чинне законодавство України в контексті залучення спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у випадках, передбачених п. 7 ч. 4 ст. 71 КПК України.

Зазначається, що у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, учинених у кіберпросторі, письмові пояснення спеціаліста є додатковим способом підтвердження джерела формування такого доказу, як документ – електронний носій інформації.

Констатується, що в абсолютній більшості проваджень пояснення надають штатні працівники кіберполіції, які є фахівцями з інформаційних технологій або електроніки й телекомунікацій і в процесуальному статусі спеціаліста були залучені під час проведення огляду місця події.

Встановлено, що для участі в проведенні огляду місця події як спеціалістів у розгляданій категорії кримінальних правопорушень залучають працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. Під час проведення слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з оглядом та

вилученням технічних засобів з ознаками спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, залучають спеціалістів у сфері спеціальних технічних засобів (співробітників або працівників Центру судових і спеціальних експертиз і відокремлених експертних підрозділів Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України).

Доведено, що успішне розслідування кримінальних правопорушень, учинених у кіберпросторі, безпосередньо пов'язане з належними збиранням та дослідженням інформації, протидії її викраденню або знищенню, що свідчить про вчинення розглядуваної категорії кримінальних правопорушень. Водночас варто враховувати процесуальні особливості залучення та кваліфікаційні вимоги до осіб, які можуть бути залучені як спеціалісти, зокрема в частині: 1) спеціальних знань, до яких належать технічні знання в галузі комп'ютерних технологій і за якими здійснюють підготовку фахівців у закладах вищої освіти України (інформатика, комп'ютерні науки, комп'ютерна інженерія, програмна інженерія, системна інженерія, автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології, безпека інформаційних і комунікаційних систем, системи технічного захисту інформації, управління інформаційною безпекою, кібербезпека, системи підтримки прийняття рішень); 2) юридичних знань (криміналістика, кримінальний процес, нормативні акти, що регламентують діяльність у сфері використання комп'ютерних технологій).

Ключові слова: розслідування, кримінальне провадження, кримінальне правопорушення, кіберпростір, спеціаліст, технічна допомога.

Постановка проблеми. Високий рівень технічного забезпечення вчинення кримінальних правопорушень у кіберпросторі та конспірації правопорушником такої діяльності актуалізують необхідність залучення суб'єкта спеціальних знань у процес їх розслідування.

Повсякденна практика розслідування кримінальних правопорушень, учинених у кіберпросторі, засвідчує наявність безлічі організаційних і тактичних питань використання таких форм спеціальних знань [1, с. 281, 287].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти залучення спеціаліста під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених у кіберпросторі, вивчали такі вчені, як: С. М. Бобрицький, В. М. Бутузов, В. Д. Гавловський, М. В. Гуцалюк, Б. В. Романюк, О. А. Самойленко, С. В. Самолов, Ю. С. Харабуга та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей залучення спеціаліста під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених у кіберпросторі.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) встановлює, що спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у випадках, передбачених п. 7 ч. 4 ст. 71 КПК України.

Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги [2].

У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, учинених у кіберпросторі, письмові пояснення спеціаліста є додатковим способом підтвердження джерела формування такого доказу, як документ – електронний носій інформації. В абсолютній більшості проваджень пояснення надають штатні працівники кіберполіції, які є фахівцями з інформаційних технологій або електроніки й телекомунікацій і в процесуальному статусі спеціаліста були залучені під час проведення огляду місця події. У письмовому поясненні такий спеціаліст описує методи так званого експрес-аналізу (процес установлення фактичних даних, що мають значення для конкретного факту правопорушення); методи вилучення (копіювання) та збереження нетрадиційних (цифрових) слідів злочину [1, с. 288].

Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальними джерелами доказів є покази, речові докази, документи, висновки експертів.

Документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, встановлених під час кримінального провадження (ст. 99 КПК України) [2].

Під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених у кіберпросторі, в абсолютній більшості обшуків і тимчасових доступів до речей та документів (99 %) залучають спеціаліста з інформаційних технологій (зазвичай у галузі захисту інформації, інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття рішень або у сфері кіберзлочинності) та/або електроніки й телекомунікацій разом з інспектором / техніком-криміналістом; близько 20 % допитів і слідчих оглядів проходять із залученням спеціаліста економічного профілю («фінанси, банківська справа та страхування», «підприємництво, торгівля та біржова діяльність», які є співробітниками національних експертних установ Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України або Міністерства юстиції України) [3, с. 78].

Для участі в проведенні огляду місця події як спеціалістів у розглядуваній категорії кримінальних правопорушень залучають працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. Зокрема, такими спеціалістами є інспектори-криміналісти, старші інспектори-криміналісти, техніки-криміналісти, а в разі утворення секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій – керівники зазначених секторів, які входять до структури відповідних органів досудового розслідування, та працівники Експертної служби МВС у складі спеціалізованої пересувної лабораторії, які володіють спеціальними знаннями та можуть

надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок та залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування [4].

Під час проведення слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з оглядом та вилученням технічних засобів з ознаками спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (далі – СТЗ), за рішенням прокурора, слідчого або керівника органу досудового розслідування для участі в їх проведенні залучають спеціалістів у сфері СТЗ (співробітників або працівників Центру судових і спеціальних експертиз і відокремлених експертних підрозділів Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України).

Для пошуку та виявлення приховано встановлених СТЗ за рішенням прокурора, слідчого для участі в обшуку залучають спеціалістів відповідної сфери компетенції (спеціалізації), зокрема спеціалістів у сфері технічного захисту інформації (далі – ТЗІ), які уповноважені на пошук радіозакладних пристроїв та виявлення технічних каналів витоку інформації з використанням спеціалізованого технічного обладнання [5].

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій за потреби також може бути залучений спеціаліст (ст. 36, 266 КПК України).

Спеціаліст, який бере участь у дослідженні матеріалів про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії і в таких спосіботримує доступ до державної таємниці (ст. 27 Закону України «Про державну таємницю»), повинен мати допуск до державної таємниці відповідної форми.

Як спеціаліст може бути запрошений співробітник (працівник) органу, якому слідчим доручено проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації слідчому, прокурору в ході дослідження матеріалів про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії [6].

Під час проведення оперативним підрозділом негласних слідчих (розшукових) дій з метою виявлення приховано встановлених СТЗ можна залучати спеціалістів відповідних підрозділів Служби безпеки України, які згідно з функціональними обов'язками здійснюють заходи з виявлення радіозакладних пристроїв та технічних каналів витоку інформації з використанням спеціалізованого технічного обладнання [5].

Висновки. Отже, успішне розслідування кримінальних правопорушень, учинених у кіберпросторі, безпосередньо пов'язане з належними збиранням та дослідженням інформації, протидії її викраденню або знищенню, що свідчить про вчинення розглядуваної категорії кримінальних правопорушень. Водночас варто враховувати процесуальні особливості залучення та кваліфікаційні вимоги до осіб, які можуть бути залучені як спеціалісти, зокрема в частині: 1) спеціальних знань, до яких належать технічні знання в галузі комп'ютерних технологій і за якими здійснюють підготовку фахівців у закладах вищої освіти України (інформатика, комп'ютерні науки, комп'ютерна інженерія, програмна інженерія, системна інженерія, автоматизація та

комп'ютерно-інтегровані технології, безпека інформаційних і комунікаційних систем, системи технічного захисту інформації, управління інформаційною безпекою, кібербезпека, системи підтримки прийняття рішень); 2) юридичних знань (криміналістика, кримінальний процес, нормативні акти, що регламентують діяльність у сфері використання комп'ютерних технологій).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Самойленко О. А. Основи методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі [Текст] : монографія / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Одеса : ТЕС, 2020. 372 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print> (дата звернення: 02.09.2023).
3. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку: спеціальні питання кваліфікації, проведення слідчих (розшукових) дій, призначення комп'ютерно-технічних судових експертиз : наук.-практ. посіб. / Теплицький Б. Б., Шарай Л. Г., Ковальов К. М., Кузьмін С. А. К. : ПАЛИВОДА А.В., 2019. 168 с.
4. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text> (дата звернення: 02.09.2023).
5. Про затвердження Інструкції про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні : затв. наказом Служби безпеки України від 19 бер. 2016 р. № 138. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0564-16?lang=ru#Text> (дата звернення: 02.09.2023).
6. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затв. наказом від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 02.09.2023).

REFERENCES

1. Samoilenko O. A. Basics of the methodology of investigation of crimes committed in cyberspace [Text] : monograph / in general ed. A. F. Volobuev. Odesa : TES, 2020. 372 p.
2. The Criminal Procedure Code of Ukraine dated April 13, 2012. No. 4651-VI. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print> (date of application: 09/02/2023).
3. Crimes in the field of the use of electronic computing machines (computers), systems and computer networks and telecommunication networks: special questions of qualification, conducting investigative (search) actions, appointment of computer and technical forensic examinations : sciences.-practice manual / Teplytskyi B. B., Sharay L. G., Kovalev K. M., Kuzmin S. A. K. : Palivoda A. V., 2019. 168 p.

Калганова О. А., Котух Є. В. Особливості залучення спеціаліста під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених у кіберпросторі

4. On the approval of the Instruction on the procedure for involving employees of pre-trial investigation bodies of the police and the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as specialists to participate in the inspection of the scene of the incident : approved by order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated November 3, 2015. No. 1339. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text> (date of application: 09/02/2023).

5. On the approval of the Instructions on the participation of employees and workers of the Ukrainian Research Institute of Special Equipment and Forensics of the Security Service of Ukraine as specialists in criminal proceedings : approved by order of the Security Service of Ukraine dated March 19, 2016. No. 138. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0564-16?lang=ru#Text> (date of application: 09/02/2023).

6. On the approval of the Instructions on the organization of secret investigative (research) activities and the use of their results in criminal proceedings : approved by order of November 16, 2012. No. 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (date of application: 09/02/2023).

O. A. Kalhanova, Y. V. Kotukh. THE PECULIARITIES OF THE INVOLVEMENT OF A SPECIALIST DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED IN CYBERSPACE

The article examines the peculiarities of the involvement of a specialist during the investigation of criminal offenses committed in cyberspace. The current legislation of Ukraine is analyzed in the context of engaging a specialist to provide direct technical assistance (photographing, drawing up schemes, plans, drawings, selection of samples for examination, etc.) by the parties to criminal proceedings during the pre-trial investigation and by the court during the trial, as well as to provide conclusions in the cases provided for in Clause 7, Part 4 of Art. 71 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

It is noted that in criminal proceedings regarding criminal offenses committed in cyberspace, written explanations of a specialist are an additional way of confirming the source of the formation of such evidence as a document - an electronic information carrier.

It is noted that in the absolute majority of proceedings, explanations are provided by full-time employees of the cyber police who are specialists in information technologies or electronics and telecommunications and were involved in the procedural status of a specialist during the inspection of the scene.

It was established that to participate in the inspection of the scene of the incident as specialists in the considered category of criminal offenses, employees of the pre-trial investigation bodies of the police and the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are involved. When conducting investigative (search) actions related to the inspection and seizure of technical means with signs of special technical means of covertly obtaining information, specialists in the field of special technical means are involved (employees or employees of the Center for Forensic and Special Expertise and separate expert units of the Ukrainian Research Institute special equipment and forensic examinations of the Security Service of Ukraine).

It has been proven that the successful investigation of criminal offenses committed in cyberspace is directly related to the proper collection and research of information, and resistance to its theft or destruction, which indicates the commission of the considered category of criminal offenses. At the same time, it is worth taking into account the procedural features of involvement and qualification requirements for persons who can be involved as specialists, in particular in terms of: 1) special knowledge, which includes technical knowledge in the field of computer technologies and for which specialists are trained in institutions of higher education of Ukraine (informatics, computer sciences, computer engineering, software engineering, system engineering, automation and computer-integrated technologies, security of information and communication systems, technical information protection systems, information security management, cyber security, decision support systems); 2) legal knowledge (criminology, criminal process, regulatory acts regulating activities in the field of computer technology use).

Key words: *investigation, criminal proceedings, criminal offense, cyberspace, specialist, technical assistance.*

Стаття надійшла до редколегії 22 листопада 2023 року